

בענין שריפת נותר

א. הערה על רש"י

המשנה בפסחים פג. קובעת שכשחל ט"ז ניסן להיות בשבת שורפין את הנותר של קרבן פסח בי"ז לפי ששריפת נותר אינה דוחה שבת ויו"ט. הגמ' בפסחים דף פג: דנה בענין: "חל ששה עשר וכו'. ואמאי? ניתי עשה וידחי לא תעשה! ... אביי אמר: אמר קרא עלת שבת בשבתו, ולא עולת חול בשבת, ולא עולת חול ביום טוב".

נעיין בשיטת אביי: לכאור' לפי הבנה פשוטה בגמ' אביי סובר שדרשת "ולא עולת חול בשבת ולא עולת חול ביום טוב" מייחסת גם לשריפת נותר. אבל מהפסוק עצמו – "עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה" – אין הכרח לומר כן, ואפשר להבין שהפסוק מדבר רק על הקרבת הקרבן. מנין לאביי ששריפת נותר כלולה בדרשה זו? רש"י לכאור' מרגיש בשאלה זו ומסביר שהגמ' לומדת מכ"ש שאין שריפת נותר דוחה שבת. שרש"י שם (ד"ה ולא עולת חול) כותב: "אלמא אפילו הקטר עולה אינו דוחה יום טוב, וכל שכן שריפת פסול שלה, ופסח קרבן של חול הוא, דזריקת דמו בארבעה עשר, ואין יכול להקטירו בלילה..."

אבל צ"ע בשיטתו שאין אותו כ"ש מופיע בגמ', ובפשטות אפשר להבין שהגמ' סוברת ששריפת נותר כלולה בעצם המונח "עלת שבת בשבתו", כלומר שתופסת מקום במערכת עבודת הקרבן, ובע"ה נראה תוקף הבנה זו. ואפי' לדעת רש"י – אע"פ שאין הפסוק מייחס ישיר לשריפת נותר – עדיין קיים קשר מסויים בין תהליך העבודה לשריפת נותר, והדברים צ"ב, שא"א להביא כ"ש משני ענינים שאינם עולים בחדא ביקתא.¹

ואולי אפשר לומר שרש"י מבין מתוך דברי הגמ' שיש קשר הדוק בין שריפת נותר לשאר חלקי העבודה. ומתוך כך הכ"ש בין שני ענינים אלו מוצדק. ונעיין בגדר מצות שריפת נותר כדי להבין דברים אלו.

¹ ויתכן שהכ"ש הוא מוצדק מתוך ששריפת נותר הוא דבר יותר קל מהקטרה אבל קושייתי מבוססת על ההנחה שכ"ש מניח שיש קשר מסויים בין שני הנדונים.

ב. גדר דין שריפת נותר

1. משמעות דין יום

כתוב בתורה בענין נותר קדשים בויקרא פרק ז פסוק יז "והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף". וכתוב באותו פרק בפסוק יט בענין שריפת קדשים שנטמאו "והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל באש ישרף והבשר כל טהור יאכל בשר". ובע"ה נראה היחס בין שתי מצוות הללו, אבל בקשר לשריפת נותר עצמה הרמב"ן בפירושו על התורה (ויקרא ז: יז) כותב:

יאמר כי הנותר מבשר הזבח, שלא נאכל ביום הקריבו וממחרת, ישרף באש ביום השלישי בבקר. זהו שאמרו (זבחים נה א) נאכלים לשני ימים ולילה אחד, כי בלילה השני אינו נאכל ולא נשרף, כי הצריך הכתוב לשריפת פסולי המוקדשין הללו שתהיה ביום, כמו שהקרבת הכשרים ביום.

מבואר שהרמב"ן רואה קשר הדוק בין שריפת נותר להקרבת כשרים.²

יתכן שדרישת יום דוקא בשריפת נותר הוא בגין שיש לשריפת נותר דיני עבודה. וזה מובן מתוך הגמ' ביומא (כז:) שאומרת:

אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן: זר שסידר את המערכה חייב. כיצד הוא עושה פורקה וחוזר וסודרה. מאי אהני ליה אלא פורקה זר, וסודרה כהן. מתקיף לה רבי זירא: וכי יש לך עבודה שכשירה בלילה ופסולה בזר? ולא? והרי אברים ופדרים! סוף עבודה דיממא היא.

ר' זירא מקשה על הנחת הגמ' שיש עבודה שזמנה בלילה אבל עדיין פסולה בזר. ולכאור' מהבנה פשוטה מקושית ר' זירא נראה שדבר שאפשר לעשות בלילה חסר שם עבודה, ומכש"כ לא יתכן שעבודה שכשירה בלילה תהיה פסולה בזר. וכן הבינו התוס' ישנים על אתר (ד"ה וכי יש) שבביאור קושיית ר' זירא כותבים "דפשיטא ליה שאין עבודה חשובה אלא של יום", ולכאור' זאת אומרת שלדין יום יש מעמד משמעותי בתוך הגדרת עבודת הקרבנות.³

² ועיין בקובץ קול צבי ח' במאמרו של הרב ארי זץ על הבנת הקטרה ומעמדו בתוך מערכת העבודה.

³ ויתכן שהתוס' סוברים שאם העבודה כשירה בלילה, שם העבודה שלה עדיין קיים אבל חסר שם עבודה חשובה.

לדעתי אותה הבנה של שריפת נותר – כחלק מתהליך ההקרבה – יוצאת מתוך דברי החינוך. הרמב"ם (מצוה צ' וצ"א) והחינוך (מצוה קמ"ג וקמ"ו) בעקבותיו מונים שתי מצוות נפרדות משני הפסוקים הנ"ל בענין שריפת קדשים: מצוה לשרוף נותר קדשים, ומצוה לשרוף קדשים שנטמאו. החינוך כותב שם רשימה שלימה שכוללת כל דברים הנשרפין – נותר, קדשים שנטמאו, ערלה, וכלאי הכרם ועוד אחרים. ואע"פ ששריפת נותר כבר נכללה באותה רשימה, הוא כותב מצוה נפרדת (מצוה קמ"ג) לשרוף נותר קדשים. החינוך מדגיש שני הבדלים חשובים בין מצות שריפת נותר למצות שריפת קדשים טמאים. אחד מההבדלים האלו הוא דין יום שנמצא אצל שריפת נותר בלבד.

החינוך כותב: "ואין שורפין את הנותר אלא ביום, שנאמר [ויקרא שם] ביום השלישי באש ישרף. ואע"פ שהשלמים אסורין באכילה מתחילת ליל שלישי אין שורפין אותם אלא ביום."

המנחת חינוך (שם סימן ב) מעיר שלפי החינוך שריפת נותר צריך להיות ביום בנגוד לשריפת קדשים טמאים⁴. המנח"ח שם מדייק ג"כ בלשון הרמב"ם שהוא סובר שיש חילוק בין שריפת נותר (וגם פיגול שהוא בכלל נותר) לקדשים טמאים בדין יום. בהלכות פסולי המוקדשין פרק יט הלכה ה לגבי דרישת יום לשריפה הרמב"ם כותב רק נותר ופיגול ומשמיט טמא ואילו בקשר לדין שאין שורפים קדשים ביו"ט גם טמא בכלל. ואולי חילוק זה מציין הבדל יסודי בין שתי מצוות אלו גם בדעת הרמב"ם.⁵ וחילוק זה מוכיח ששריפת נותר חשובה עבודה לעומת שאר שריפות קדשים.

2. זכרי כהונה

ובנוסף לדין יום, החינוך מציין הבדל אחר בין שתי מצוות אלו. שכותב באותה מצוה (קמג): "ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהונה, כי להם העבודה. וכהן שעבר ולא שרף הנותר ביטל עשה, ועבר על לאו דלא תותירו, אבל אין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה".

המשנה למלך (מובא בגליוני המנח"ח) מעיר שהחינוך מחלק בין מצות שריפת נותר לשריפת קדשים טמאים: בשריפת נותר החינוך כותב "ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהונה, כי להם העבודה", בנגוד למצות שריפת קדשים טמאים

⁴ ועיין בשו"ת נו"ב או"ח מהר"ת סימו צו שדייק כך מלשון הרמב"ם.

⁵ ועיין לקמן בדעת הגר"מ בדברי הרמב"ם.

שאפשר לקיימו ע"י זר.⁶ וממילא זאת אומרת ששריפת נותר – לעומת שריפת קדשים טמאים – כלולה בעבודה. ודברי החינוך מוכיחים על הבנתנו של שריפת נותר, ואפשר לראות את הבנה זו כבסיס לדברי הגר"מ דלקמן.

ג. דעת הגר"מ הלוי

דברי הגר"מ סולובייצ'ק⁷ באותו ענין תומכים דברינו. הרמב"ם בהל' קרבן פסח (פרק א הלכה ז) כותב: "המניח אמורים ולא הקטירן עד שלנו ונפסלו בלינה הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר ולא ילין חלב חגי עד בקר, ואע"פ שעבר אינו לוקה לפי שאין בו מעשה". ובפרק י הלכה יא שם קובע: "צריך אדם להשתדל שלא ישאיר מבשר הפסח עד בקר שנאמר לא תותרו ממנו עד בקר, וכן בשני נאמר לא ישאירו ממנו עד בקר, ואם השאיר ממנו בין בראשון בין בשני עבר בלא תעשה, ואינו לוקה על לאו זה שהרי ניתק לעשה שנאמר והנותר ממנו באש תשרופו".

ונושאי הכלים (כ"מ ומל"מ שם) מקשים למה שנה הרמב"ם הטעם בשתי ההלכות הללו למה אין לוקין, שביחס להלנת אמורים אין לוקין בגין שאין בו מעשה, וביחס להשארת בשר הפסח אין לוקין בגין שמדובר בלאו הניתק לעשה? הגר"מ מציע שבנותר בלבד מקיימים עשה בשריפתו, אבל בשריפת אמורים "דין שריפה שלו הוה רק משום הך דינא דכל שבקדש פסול הוי בשריפה". אע"פ שמדובר ביחסו של שריפת נותר לשריפת אימורים, יוצא מתוך דבריו ששריפת נותר אינה נכללת בתוך דין שריפה של שאר פסוה"מ.

הגר"מ ממשיך לחלק בין שריפת נותר לשריפת קדשים טמאים: הרמב"ם פוסק בהל' פסולי המוקדשין פרק יט הלכה א שיש מצות עשה "לשרוף כל הקדשים שנטמאו". הגר"מ מקשה בעקבות הגמ' בזבחים דף לג שמביאה דעת ר"ל שטמא שנגע בקודש לוקה. ולמה אין לומר – בדוקא לשריפת נותר – שיש כאן לאו הניתק לעשה, שהרי מצוה לשרוף קדשים שנטמאו, ולמה הנוגע בקודש לוקה? הגר"מ מתרץ שאין דין לאו הניתק לעשה אא"כ העשה קשור לעצם הלאו, כמו בשריפת נותר, ששם "דין שריפה גופא הוי חלות דין של נותר". הוא מוכיח כן משום שבשריפת נותר קיימים חיובים שונים במעשה השריפה עצמו, שאינם קיימים בשריפת שאר פסולי המוקדשין. לכן, בשריפת קדשים טמאים אין דין לאו הניתק לעשה בגין ששם מדובר בשריפה כללית של כל פסולי המוקדשין.⁸

⁶ כמבואר בחינוך מצוה קמו.

⁷ דברי הגר"מ נמצאים בחידושי הגר"מ הלוי עמ' קיג.

⁸ ועיין בחידושי הגר"ז (תמורה ד): שהביא את דברי הגר"ח ביישוב דברי הרמב"ם.

וע"פ דברינו מובנים החילוקים שאליהם מתייחס הגר"מ: בשריפת נותר מדובר בחלק מתהליך ההקרבה, ובעקבות מעמדה כחלק מעבודת הקרבנות, יש לה דינים שונים כמו הקרבה ביום, ושריפה ע"י זכרי כהונה, והיא לאו הניתק לעשה, לעומת מצות שריפת קדשים טמאים. ונוסף לנ"ל הבנת שריפת נותר כחלק מתהליך העבודה יעזור לנו להבין כמה ענינים אחרים.

ד. השלכות של הבנת שריפת נותר כחלק מתהליך ההקרבה

ואפשר לומר שהרמב"ן אזיל לשיטתו (בשיטתו הנ"ל) בהשגותיו על הרמב"ם בספר המצות שרש"י ב. הרמב"ם (מצוה פט) מונה מצוה לכהנים לאכול בשר חטאת ואשם. הרמב"ן משיג על שיטתו:

"והכלל בכל חלקי הכהנים מן הקרבנות שהן מתנות שנתן השם יתברך לאהרן ולבניו שיהיו זוכין בהן משלחן הגבוה שנ' הנה נתתי לך וגו'. והנה הם חלק מחלקי מלאכת הקרבנות שצוה בהם מי יאכלם ולמי יהיו וכפרתם תלויה... והנה הם קרבן ממש".

הרי הרמב"ן מוכן להרחיב "מלאכת הקרבנות" לכלול אפי' אכילת הכהנים – ש"הנה הם קרבן ממש", ואע"פ שהרמב"ם מסרב לפרש כן. וייתכן שהרמב"ן עושה כמו כן בשריפת נותר. כלומר, הוא מבין שבקשר שקיים נותר מבשר קדשים, שריפת אותו נותר כלול ב"מלאכת הקרבנות", וממילא דורש שריפה ביום "כמו שהקרבנות הכשרים ביום".

ואין להקשות⁹ שאם כך הוא הסבר דבריו, למה הרמב"ן אינו משיג על מצות שריפת נותר שהרמב"ם מנה כמצוה נפרדת? למה אינו סובר ששריפת נותר כלולה במצות הקרבנות הנ"ל? שהרי המשנה למלך (דרך מצותיך חלק ראשון, בספר המצוות מהדורת פרנקל עמ' תכ) מזהה כמה וכמה חריגות לכללו של הרמב"ן שמוזכר בהשגותיו לשרש"י ב:

"והקרוב אלי יותר שנמנה כל מעשה הקרבנות אחת אין הפרש לכהן בין שיעשה חטאת ואשם או עולה ושלמים ונצטוו כל זרע אהרן בעבודתם מצות עשה אחת שנאמר (קרח יח ז) ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם, ירצה לומר תעבדו בכל עבודת

⁹ מרדכי שיכטמן העיר לי את שאלה זו.

הכהונה כי היא עבודה ומתנה עבודה לי ומתנה לכם שיש לכם
בה שכר כאשר תקחו מן השלחן הגבוה יתברך".

הרמב"ן מונה כמצוות נפרדות על כל קרבנך תקריב מלח (עשה סב), לא
תבנה גזית (עשה עט), שלא יבדיל בחטאת העוף (לא תעשה קיב). והמל"מ מניח
קושיתו ב"צריך אצלי תלמוד". ואנו מוכרחים לומר שיש שיקולים אחרים בדעת
הרמב"ן במנין אותן המצוות, שאע"פ שהן שייכות לתהליך ההקרבה, עדיין יש
למנות אותן כמצוות שונות.

לאור הבנת שריפת נותר כחלק מתהליך ההקרבה יתכן שאפשר לתרץ
קושיית הגרי"פ (רס"ג, מצוה קטו, עמוד ססא): הגמ' בפסחים (פב): כותבת שדין
שריפת קדשים פסולים בין בקדשי קדשים ובין בקדשים קלים נלמד מהלמ"ס.
מתוך כך הגמ' מקשה על הפסוק "בקדש באש תשרף" שכתוב לגבי חטאת - הלא
הפסוק מיותר, שכבר למדנו מהלמ"ס שכל פסולי קדשים נשרפים? הגרי"פ מקשה
למה הגמ' אינה שואלת אותה שאלה לגבי נותר, שהרי כתוב בתורה "ביום
השלישי באש ישרף", ומכיון שיש הלמ"ס שלימדה שכל פסולי המקודשים
בשריפה הלא גם אותו פסוק מיותר? על פי דברינו יש לומר שהפסוק של שריפת
נותר מלמד שיש לשריפת נותר מעמד בתוך תהליך ההקרבה ודינה שונה משאר
פסולי המוקדשים שנלמדים מהלמ"ס.

ועוד אפשר לבאר על פי דברינו את דברי תוס' בתמורה (ד): בגמ' (שם)
מבואר שיש מחלוקת בין ר' יהודה ור' יעקב למה אין לוקין על לאו ד"לא ישאירו
ממנו עד בקר". ר' יהודה מבין שמדובר בלאו שנתיק לעשה של מצות שריפת נותר
ור' יעקב סובר שמדובר בלאו שאין בו מעשה ולכן אין מלקות. הגמ' ממשיכה
ומקשה על שיטת ר' יעקב, שהרי עדיין יש פסוק שמחייב שריפת נותר, ואם
הפטור ממלקות כבר נלמד מכיון שמדובר בלאו שאין בו מעשה, מה הפסוק בא
ללמדנו? תוס' (ד"ה ורבי יעקב) מקשים "ואם תאמר הא איצטריך להורות לנו דין
שריפה...? ועיין שם בתירוצם. ומקשים האחרונים¹⁰ בקושיית תוספות שהרי דין
שריפה של כל קדשים פסולים נלמד מהלמ"ס ופסוק זה עדיין מיותר. וע"פ דברינו
יש לשריפת נותר דינים מיוחדים וחלות מיוחדת בעקבות מעמדו כחלק מתהליך
ההקרבה מובן למה ההלמ"ס שלמדה על שריפת קדשים פסולים אינה כוללת גם
את שריפת נותר מכיון ששריפת נותר היא חלוקה משאר שריפות.

ומתוך הדברים הנ"ל ראינו שדין שריפת נותר כחלק מתהליך ההקרבה
מובן היטב והבנה זו מבוססת על דברי הראשונים העוסקים בענין.

¹⁰ ועיין בשפת אמת (שם ד"ה והנותר) שמתרץ את קושיית התוס' באופן זה.